

Деякі аспекти вивчення особистісного фактору екології людини

І. Л. Плаксієнко, П. В. Писаренко, М. С. Самойлік, Л. А. Колеснікова

Полтавська державна аграрна академія, Україна
Corresponding author. E-mail: irinaplaksienko@gmail.com

Paper received 25.05.18; Accepted for publication 01.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-170VI70-11>

Анотація. В статті обґрунтовується доцільність вивчення екології особистості як складової навчальної дисципліни «Екологія людини» при підготовці фахівців у галузі екології, підкреслюється важливість особистісного фактору при формуванні екологічного світогляду студентів. Використання такого методологічного підходу позитивно впливає на засвоєння студентами фундаментальних теоретичних знань з екології людини, сприяє самопізнанню та забезпечує умови для самореалізації творчого потенціалу студентів.

Ключові слова: екологія людини, екологія особистості, самопізнання, адаптаційний потенціал людини, екологічний світогляд.

Вступ. Розвиток сучасного суспільства супроводжується стрімким розширенням і поглибленням глобальних екологічних проблем, тому система оцінки стану екосистем стає багатовимірною: медико-біологічною, соціальною, економічною, моральною. Науковці різних галузей наук давно прийшли до висновку, що людину і біосферу слід розглядати в комплексі як єдиний організм, стан якого залежить від здоров'я всіх його складових. В нашому столітті людство зіткнулося з серйозними наслідками своєї діяльності в ході науково-технічної революції. Завдяки науково-технічному прогресу ми домоглися певного контролю над силами природи, але недбайливе відношення до природи призвело до катастрофічного антропогенного забруднення навколишнього середовища, втрати гармонійного зв'язку людини з природою і навіть спровокувало проблему виживання людства [11].

Для успішної біологічної адаптації людини в умовах глобалізації необхідне впровадження новітніх соціально-біологічних програм адаптації, що зумовлює підвищення ролі особистості людини, бо саме особистісні, соціальні та моральні якості людини визначатимуть ефективність її діяльності в сучасних природних умовах. Для подолання глобальних проблем людство має переосмислити стиль і способи, технології й загальну практику свого ставлення до природи, оточуючого середовища загалом, до пошуку нової філософії життєдіяльності людства, гармонізації взаємодії системи людина-суспільство-природа [1]. Без сумніву серйозні екологічні проблеми може вирішувати тільки самодостатня, гармонійна і творча людина, із сформованим екологічним світоглядом, який являє собою єдність екологічного знання, культури і екологічної діяльності. В сучасних умовах особливої гостроти набуває розвиток особистісної складової екології людини. У людини з'являються і поступово зростають необмежені можливості формування біологічно неупадковане унікальних особистісних властивостей, які разом з відповідними соціальними умовами можуть створювати основу для її всебічного розвитку і самореалізації [8].

Короткий огляд публікацій. Екологія людини є досить різноплановою наукою, вона включає широкий спектр питань, пов'язаних як з біологічною так і соціальною природою людини. Екологія людини на-

самперед розвивалась як напрям досліджень, в якому людина розкривається з санітарно-медичних позицій як окремий представник *Homo sapiens*. У сучасній парадигмі екологія людини характеризується дослідженням відносин і зв'язків індивіда з природним, техногенним і соціокультурним середовищем, тобто вивченням досить широкого кола суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних взаємовпливів [6]. Теоретичні та прикладні аспекти екології людини стали предметом наукового пошуку багатьох українських науковців у вітчизняному освітньому процесі (Г.С. Халецький, Л.І. Соломенко, І.І. Залецький, Т.В. Кириєнко, М.О. Клименко, А.Н. Некос, І.І. Дуднікова, Я.Б. Олійник та ін.).

У науковій та навчально-методичній літературі поряд з традиційними проблемами взаємодії в антропо-екосистемі, такими як закономірності взаємодії людини з навколишнім середовищем, вплив природних та антропогенних екологічних чинників на здоров'я людини, екологічна безпека людства, еволюція та закономірності механізмів адаптації людини на індивідуальному та популяційному рівнях, пристосування людського організму до техногенних змін навколишнього середовища розглядаються і демографічні проблеми людства [3, 9, 10], походження і еволюція людини [10], особливості анатомо-фізіологічних функцій організму сучасної людини [7]; космічна антропо-екологія [7, 14], різнобічні аспекти здорового способу життя [7, 9, 14, 15].

Деякі вчені приділяють також увагу питанням гармонійного і духовного розвитку особистості [10], психічної адаптації людини [9, 10], екології соціального середовища, екологічної культури та її складових [14, 15]. Науковцями наголошується, що успіх у вирішенні проблем вдосконалення біологічної та соціально-психологічної адаптації людини, збереження популяції людства у цілому в наш час визначається виконанням цільового принципу, спрямованого на оптимізацію відношення людини до навколишнього середовища за рахунок її високих інтелектуальних та моральних особистісних якостей [2]. Отже, вивчення особистісного фактору екології людини на шляху її самоусвідомлення та усвідомлення нею своєї ролі у вирішенні екологічних проблем є нагальним завданням.

Метою статті є розробка та впровадження методо-

логічних засад щодо вивчення особистості як складової навчальної дисципліни «Екологія людини» студентами зі спеціальності «Екологія».

Матеріали та методи. Для розробки методологічних засад стосовно дослідження особистісної складової екології людини були опрацьовані наукові та навчально-методичні [4,5] праці вітчизняних вчених в галузі екології людини та соціальної екології [13]. Проаналізовано результати викладення лекційного матеріалу та проведення практичних занять з екології особистості зі студентами академії за спеціальністю «Екологія». В якості інструментів навчальної, діагностичної та розвивальної роботи на практичних заняттях з курсу «Екологія людини» та в позааудиторний час за участю психологічної служби академії проводились тестування та міні-тренінги з використанням арт-методів [12].

Результати та їх обговорення.

Дисципліна «Екологія людини» викладається у вищих навчальних закладах студентам різних спеціальностей як природничого, так і гуманітарного напрямку. Ця дисципліна є нормативною для студентів зі спеціальностей «Екологія», «Охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування». У найбільш широкому розумінні екологія людини є міждисциплінарною наукою, яка досліджує закономірності взаємодії людини і в цілому популяції людей з довкіллям, вплив факторів зовнішнього середовища на функціонування людського організму, цілеспрямоване управління збереженням та поліпшенням здоров'я населення [15]. Головним завданням екології людини окреслюється збереження здоров'я людей, удосконалення фізичних і психічних можливостей людини в сучасній антропоєкосистемі. Для студентів-екологів не передбачено вивчення соціальної та психологічної екології, тож розгляд особистісних та соціальних аспектів взаємодії людина – природне середовище також покладається на дисципліну «Екологія людини».

Нами запропоновано в робочій навчальній програмі дисципліни «Екологія людини» виділити в окремий розділ дослідження екології особистості, метою якого є застосування теоретичних положень в галузі соціальної психології, валеології, елементів психології особистості та розвитку, психофізіології для усвідомлення студентами ролі особистості в гармонізації взаємодії людина-природа та набуття навичок з формування інтелектуального та морального потенціалу майбутніх фахівців за рахунок саморозвитку та самодосконалення.

До лекційного матеріалу у розділ «Екологія особистості» увійшли такі питання:

Особистість – як феномен одночасно індивідуального і соціального буття.

Осмислення різних законів і механізмів розвитку особистості в сучасній екологічній парадигмі.

Світосприйняття та екологічний світогляд сучасної людини, які спираються на усвідомлення єдності природи і людини, знання законів природи.

Елементи психогігієни та валеології. Екологія емоцій.

Психічна адаптація як процес встановлення оптимальної відповідності особистості стану навколиш-

нього середовища в ході здійснення професійної діяльності.

Адаптованість та переадаптація, як механізм організації нового рівня діяльності людини.

Інтелектуальний і моральний потенціали здоров'я людини як основна характеристикою рівня розвитку держави та її культурного надбання.

Характеристика пріоритетів еколога, як самодостатньої зрілої особистості.

Для засвоєння теоретичного матеріалу запропоновано практичні заняття за темами:

1. «Психофізіологічний портрет людини». Метою якого є знайомство з методами діагностики індивідуальних характеристик особистості, визначення індивідуальних характеристик особистості за тестами з властивостей вищої нервової системи (тест Стреляу), темпераменту (тест Айзенка), особистості (16-факторний опитувальник Кеттела) та ін. В позааудиторний час психологічною службою академії проводились психодіагностичні заняття з використанням проективного малювання (малюнки «Невідома тварина», «Кактус» та ін.).

2. «Формування та збереження адаптаційного потенціалу людини в різних умовах її життєдіяльності». На цьому практичному занятті обговорюється динаміка адаптації людини до факторів зовнішнього середовища, розвитку і старіння; складові психічного та психологічного здоров'я людини, які входять до адаптаційного потенціалу людини, що особливо важливо в епоху негативного впливу психоемоційних факторів; шляхи здорової адаптації до життєвого простору, які ведуть до стану гармонійної рівноваги людини та навколишнього середовища. Для характеристики психічного стану використано тести САН, психоемоційного стресу Люшера, реактивної тривожності Спілбергера-Ханіна. Розглядаються методи психоемоційного розвантаження та формування стресостійкості (дихальні вправи, практики цигун).

3. «Подорож до самого себе». На практичному занятті студенти визначають і обговорюють свої життєві цінності та домагання, знайомляться з етапами формування «Я-концепції». Для формування позитивної Я-концепції використовуються такі проективні малюнкові методики, як «Автопортрет» «Грані мого Я», «Дерево життя». Заняття націлене на формування адекватної самооцінки студентів, їх позитивного ставлення до світу, усвідомлення ними своєї професійної спрямованості, мотивації до самоактуалізації та самодосконалення.

На дискусійне обговорення на семінарі винесено відомі аксіоми кращих мислителів людства:

«Легше всього жити у відповідності зі своєю природою і тому її потрібно знати» (Марк Аврелій),

«Природа не робить людей, люди роблять себе самі» (Мераб Мамардашвілі),

«Якщо хочеш перемогти весь світ, переможи самого себе» (Федір Достоєвський),

«Бути особистістю - це значить бути самостійним джерелом дії» (Е. Дюркгейм),

«Якщо людина хоче прийти до самого себе, його шлях лежить через світ» (В.Франкл),

«Доля людства - в руках людини» (В. Гжещкі),

«Щоб бути собою, треба бути кимось» «Станіслав

Єжи Лец),

«Найважча професія бути людиною» (Х. Марті),

«В основі могутності лежить могутність особистості» (Н. Хілл),

«Особистістю не народжуються, особистістю стають» (О.М. Леонтьєв).

Для самостійного опрацювання запропоновані такі теми: «Елементи екологічної етики», «Моральні якості і властивості, що регулюють індивідуальну поведінку людини», «Моральний аспект взаємовідносин людини, суспільства і природи», «Екологія емоцій», «Профілактика та корекція дезадаптацій за допомогою східної медицини», «Принципи здорового способу життя».

Тож, вивчення дисципліни «Екологія людини» можна вважати одним із способів формування у екологів усвідомлення ролі і завдань людини у вирішенні екологічних проблем і стабілізації екологічної ситуації в світі. Аналіз результатів впровадження в навчальний курс «Екологія людини» розділу «Екологія особистості» дає підстави стверджувати, що викладений матеріал сприяє засвоєнню студентами фахових завдань, здатності їх до самопізнання та саморозвитку. Залучення до навчальної роботи арт-методів як засобів діагностичної та розвивальної роботи сприяють самопізнанню і самовираженню студентів через мистецтво та розвиток їх здібностей до конструктивних

дій з урахуванням реалій навколишнього світу [12].

Висновки. Прогрес суспільства багато в чому визначається рівнем інтелектуального і морального потенціалу людини, тож вивчення екології людини як науки має ґрунтуватися на екології особистості людини, її гуманітарно-етичних цінностях. Провідними передумовами формування фахівців у галузі екології є вивчення особистісних культурно-духовних детермінант людини.

Запропоновані методологічні заходи урахування та вивчення особистісної складової екології людини позитивно позначаються на оволодінні студентами базових знань та умінь з екології. Розгляд екології особистості виконує інформаційну (форми і способи гармонійного співіснування людини з довкіллям), практично-розвивальну (розвиток у студентів навичок з аналізу особистісних характеристик людини, саморегуляції, становлення гармонійної особистості) та виховну функцію.

Такий методологічний підхід до вивчення дисципліни «Екологія людини» при підготовці фахівців у галузі екології сприяє забезпеченню умов самореалізації творчого потенціалу студентів, зв'язку фундаментальних теоретичних знань із особистісними практичними професійними навичками та вміннями, що формує активну життєву позицію і високу відповідальність фахівців у галузі екології в еру глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаджанян Н.А. Экология человека. Избранные лекции / Н.А. Агаджанян., В.И. Торшин.- М.: Крук, 1994.- 256 с.
2. Агаджанян Н.А. Экология человека в системе современного научного знания и глобальные проблемы человечества / Н.А. Агаджанян, А.Е. Северин, В.И. Торшин, Н.Е. Аймаутова и др.- Вестник РУДН.-Серия «Социология».- 2002.- №1. - С. 74-94.
3. Гора Е.П. Экология человека /Е.П. Гора.- М.: Дрофа, 2007. - 540 с
4. Гора Е.П. Экология человека. Практикум /Е.П. Гора.- М.: Дрофа, 2008. - 127 с
5. Губарева Л. И. Экология человека: практикум для вузов / Л. И. Губарева, О. М.Мизирева, Т.М. Чурилова - М.: ВЛАДОС, 2005. - 112 с.
6. Дуднікова І.І. Соціально-філософський дискурс екології людини / І.І.Дуднікова // Гуманітарний вісник ЗДІА. Філософія. - 2009 - Вип.37.- С.226-233.
7. Залецький І.І. Екологія людини / І.І. Залецький, М.О. Клименко //К.: Вид. центр «Академія», 2005.-288 с.
8. Кармаев Н.А. Современные проблемы экологии человека // Отчуждение человека в перспективе глобализации мира. Вып. 1 /Сборник философских статей. под ред. Маркова Б.В., Солонина Ю.Н., Парцвани В.В. С.-П. : Изд-во «Петрополис», 2001. С.87-99.
9. Кириенко Т.В. Экология людини: курс лекцій для студентів природничо-географічного факультету / Т.В. Кириенко - Вінниця: ПП «Друкарня «Твори» », 2015. -176 с.
10. Некос А. Н. Экологія людини: підручник / А. Н. Некос, Л. О. Багрова, М. О. Клименко. - Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. - 284 с.
11. Олійник Я. Б. Основи екології: підручник / Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. - К.: Знання, 2012. - 558 с.
12. Плаксієнко І. Л. Окремі аспекти організації психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищій школі / І.Л., Плаксієнко, І.М.Шупта, А.А. Кочерга // Науковий вісник НУБіП України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія».-К.: ВЦ НУБіП України.-2014.- Вип.199.-Ч.2.-С.233-239.
13. Ситаров В.А. Социальная экология: уч. пособие для студентов высш. пед. учебн. заведений.- М.: Изд. Центр «Академия», 2000 -280 с.
14. Соломенко Л. І. Екологія людини: навчальний посібник /Л.І. Соломенко. -К.: «Центр учбової літератури», 2016. - 120с.
15. Хаєцький Г.С. Экологія людини: курс лекцій для студентів географічних спеціальностей університету/ Г.С Хаєцький - Вінниця: ФОМ «Корзун» », 2014. -306 с.

REFERENCES

1. Agadzhanyan N.A. Human ecology. Selected lectures / N.A. Agadzhanyan., V. I. Torshin.- M.: Kruk, 1994.- 256 p.
2. Agadzhanyan N. A. Human ecology in the system of modern scientific knowledge and global problems of humanity / N.A. Aghazhanyan, A.E. Severin, V.I. Torshin, N. E. Aimeutava. - Bulletin PFUR- Sociology. - 2002.- №1. - P. 74-94.
3. Gora E.P. Human ecology / E.P. Gora- M.: Drofa, 2007. - 540 p.
4. Gora E.P. Human ecology. Workshop /E.P. Gora- M.: Drofa, 2008. - 127 p.
5. Gubareva L.I. Human ecology: a Workshop for Universities / L.I. Gubareva, O.M. Mizireva, T.M. Churilova - M.: VLADOS, 2005. - 112 p.
6. Dudnikova I.I.. Social and philosophical discus of human ecology / I.I. Dudnikova // Humanities bulletin of ZSEA. Philosophy. - 2009 - V.37 - P.226-233.
7. Zaletsky I.I. Human Ecology / I.I. Zaletsky, M.O. Klymenko. - K.: Publishing Center «Academy», 2005. -288 p.
8. Karmaev N.A. Modern problems of human ecology //Alienation of a person in the perspective of globalization of the world. /V.1 /Collection of philosophical articles. Edited by B.V. Markov, Y.N. Solonin, V.V.Partzvani - St. Peters-

- burg: Publishing House "Petropolis", 2001. С.87-99.
9. Kirienco T.V. Human ecology: a course of lectures for students of the natural-geographical faculty /T.V. Kirienco. - Vinnitsa: PE «Printing house «Works», 2015. -176 p.
 10. Nekos A.N.. Human Ecology: textbook / A.N. Nekos, L.O. Bagrova, M.O. Klymenko. - Kh.: Karazin KhNU, 2013. - 284 p.
 11. Oliynyk Y.B. Fundamentals of ecology: textbook /Y.B. Oliynyk, P.G. Shishchenko., O.P. Gavrilenko. - K.: Knowledge, 2012. - 558 p.
 12. Plaksiyenko I.L. Some aspects of psychological follow-up of the education process at a higher education establishment / I.L. Plaksiyenko, S.N. Shupta, A.A. Kocherga // Scientific bulletin of NULES of Ukraine.- 2014.-V.199.2.-P.233-239.
 13. Sitarov V.A. Social ecology: textbook for students of higher pedagogical educational institutions /V.A. Sitarov. - Moscow: publishing center "Academy", 2000 -280 p.
 14. Solomenko L.I. Human ecology: textbook / L.I. Solomenko - K : "Center for educational literature", 2016 – 120 p.
 15. Hayeletsy G.S. Human Ecology: lecture course for students of geographic specialties of the university /G. S. Khayetsky - Vinnitsa: FOM "Korzun", 2014 -306 p.

Some aspects of studying the personal factor in human ecology

I. L. Plaksiienko, P. V. Pisarenko, M. S. Samojlik, L. A. Kolesnikova

Abstract. The studying of the ecology of the individual as a component of the academic discipline "Human Ecology" in the training of specialists in the field of ecology is considered in this article. The importance of the personal factor in the formation of the students' ecological worldview is emphasized. The use of such methodological approach positively affects the students' mastering of fundamental theoretical knowledge in human ecology, promotes self-knowledge and provides conditions for self-realization of students' creative potential.

Keywords: *human ecology, ecology of personality, self-knowledge, human adaptive potentia, ecological worldview.*

Некоторые аспекты изучения личностного фактора экологии человека

И. Л. Плаксиенко, П. В. Писаренко, М. С. Самойлик, Л. А. Колесникова

Аннотация. В статье обосновывается целесообразность изучения экологии личности как составляющей учебной дисциплины «Экология человека» при подготовке специалистов в области экологии, подчеркивается важность личностного фактора при формировании экологического мировоззрения студентов. Использование такого методологического подхода положительно влияет на усвоение студентами фундаментальных теоретических знаний по экологии человека, способствует самопознанию и обеспечивает условия для самореализации творческого потенциала студентов.

Ключевые слова: *экология человека, экология личности, самопознание, адаптивный потенциал человека, экологическое мировоззрение.*